

ŽEMAITIJA IR ŽIEMGALA XIII A. KETVIRTAJAME KETVIRTYJE – XIV A. PIRMAJAME KETVIRTYJE

Tomas Baranauskas

ABSTRACT

The article examines the political relations between the Grand Duchy of Lithuania, especially Žemaitija as a constituent part, and Žemgala (Semigallia), from the beginning of the 1279 Žemgalian uprising against the Teutonic Order until the rule of Grand Duke Gediminas of Lithuania. The author tries to explain why Gediminas used the title of Duke of Žemgala in his letters of 1323, although in other cases, the title of the Lithuanian rulers does not include the name of Žemgala, and neither do other sources describing the territorial structure of the grand duchy mention Žemgala as part of it. Some historians have already argued that Žemgala was joined to the Grand Duchy of Lithuania in 1279. The article re-examines this argument, and tries to validate it. The cooperation of Lithuania (especially Žemaitija) with the Žemgalians during the war of 1279–1290 shows that the integration of Žemgala into the Lithuanian state was in fact its integration into Žemaitija during the war. The author concludes that this integration was not denied by the time Gediminas took power, despite the fact that the Teutonic Order had already initiated a new phase in the invasion of Žemgala. Gediminas used the title of Duke of Žemgala because he actually controlled most of Žemgala. A substantial part of it remained permanently within the Grand Duchy of Lithuania.

KEY WORDS: Grand Duchy of Lithuania, Žemaitija, Žemgala, Teutonic Order, Livonia.

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjami Lietuvos valstybės ir ypač Žemaitijos, kaip jos sudėtinės dalies, politiniai ryšiai su Žiemgala nuo 1279 m. žiemgalių sukilimo prieš Vokiečių ordiną pradžios iki Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laikų. Siekiama paaiškinti, kodėl 1323 m. laiškuose Gediminas naudojo Žiemgalos kunigaikščio titulą, nors kitais atvejais Žiemgalos įvardijimas nėra būdingas nei Lietuvos valdovų titulams, nei kitiems šaltiniams, apibūdinantiems Lietuvos valstybės teritorinę struktūrą. Tikrinama ir naujai pagrindžiama istoriografijoje jau kelta tezė, kad Žiemgala 1279 m. įsitraukė į Lietuvos valstybės sudėtį. Lietuvos (ypač žemaičių) bendradarbiavimo su žiemgaliais 1279–1290 m. faktai rodo, kad Žiemgalos įsitraukimas į Lietuvos valstybę reiškė jos integraciją į Žemaitiją 1279–1290 m. Žiemgalos karo metu. Prieinama išvada, kad šis įsitraukimas nebuvo paneigtas ir Gedimino laikais, nors Vokiečių ordinas tuo metu pradėjo naują veržimosi į Žiemgalą etapą. Gedimino titulavimasis Žiemgalos kunigaikščiu buvo nulemtas fakto, kad jis realiai valdė didžiąją Žiemgalos dalį. Didelė jos dalis visam laikui liko Lietuvos valstybės sudėtyje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Žemaitija, Žiemgala, Vokiečių ordinas, Livonija.

Tomas Baranauskas, dr., research associate, Lithuanian Institute of History, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, Lithuania. Email: baranausko@gmail.com.

THE UNKNOWN LAND OF ŽEMAITIJA: THE 13th TO THE 18th CENTURIES

Acta Historica Universitatis Klaipedensis XXXIX, 2019, 99–117. ISSN 1392-4095 (Print), ISSN 2351-6526 (Online)

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/ahuk.v39i0.2118>

Žiemgala Gedimino titule: kodėl?

Gedimino valstybės santykis su Žiemgala iki šiol yra balta dėmė istoriografijoje, nors problema, regis, akivaizdi. Ji kyla iš jo paties naudoto titulo 1323 m. sausio 25 d. laiške visiems krikščionims ir trijuose 1323 m. gegužės 26 d. laiškuose (Saksonijos miestams, dominikonams ir pranciškonams): „Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusėnų karalius, Žiemgalos valdovas ir kunigaikštis“ (*Gedeminne Dei gratia Letphianorum Ruthenorumque rex, princeps et dux Semigallie*)¹. Žiemgala šiame titule užima reikšmingą vietą trinarėje Lietuvos valstybės struktūroje (Lietuva – Rusia – Žiemgala). Nesunku pastebėti, kad trinarė Lietuvos valstybės struktūra yra žinoma ir vėliau, tačiau Žiemgalos vietą tradiciškai užima Žemaitija. Tad natūraliai kyla klausimas, kas lėmė, jog minėtame Gedimino titule 1323 m. minima Žiemgala, o ne Žemaitija?

Pirmiausia pastebėkime, kad Lietuvos valstybės, susidedančios iš Lietuvos (siauresnė prasme), Žemaitijos ir Rusios, samprata būdinga vėlesnių laikų Lietuvos valdovų titulams – nuo 1442 metų. Žemaitijos vardo atsiradimas valdovo titule buvo susijęs su Žemaitijos kunigaikštystės įteisinimu po žemaičių sukilimo Kazimiero Jogailaičio valdymo pradžioje. Žymus lenkų istorikas Oskaras Haleckis, prieš daugiau kaip šimtmetį tyrinėjęs Lietuvos valstybės teritorinės struktūros problematiką, manė, kad trinarė Lietuvos valstybės struktūra (vietoj Jogailos, Vytauto, Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio titulams būdingos dvinarės – tik Lietuvos ir Rusios įvardijimo) kaip tik 1442 m. ir atsirado, o iki tol Žemaitija tiesiog laikyta integralia Lietuvos žemės, gal net Trakų vaivadijos, dalimi². Vertinant šią kiek skubotą išvadą reikia pažymėti, kad kalbant apie Lietuvos valstybės teritorinę struktūrą, negalima apsiriboti tik valdovų titulais, kaip tai iš esmės padarė O. Haleckis.

Jei peržvelgsime ir kitus Lietuvos valstybės struktūrą apibūdinančius šaltinius, nesunkiai įsitikinsime, kad pirmuosius trinarės Lietuvos valstybės struktūros, arba dvinarės tikrosios Lietuvos (Aukštaitija ir Žemaitija), paliudijimus galima užtikti ir Gedimino laikais, ir dar anksčiau. Antai Haličo-Voluinės metraštis tokią Lietuvos valstybės teritorinę struktūrą fiksuoja jau 1263 m., rašydamas apie Treniotos įsiviešpatavimą „visoje Lietuvos žemėje ir Žemaičiuose“ (*Трениата нача княжити во всеи земль Литовьскоу и в Жемоту*)³. Taip pat ir pranešant apie 1288 m. žygį į Livoniją pabrėžia-

¹ *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = Gedimino laišakai*. Sud. S. C. ROWELL. Vilnius, 2003, p. 46, 58, 62. Gegužės 26 d. laiškuose lietuvių vardas rašomas *Letphanorum* (p. 58). Laiške Saksonijos pranciškonams (p. 62) – kiek kitokia titulo variacija: *Gedeminne divina providencia Letphanorum Ruthenorumque rex, princeps Semigallie et dux*.

² HALECKI, Oscar. *Litwa, Ruś i Żmudź, jako części składowe Wielkiego Księstwa Litewskiego* (Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny, serya 2, t. 34). Kraków, 1916, s. 236–254.

³ *Polnoe sobranie russkikh letopisei*. T. 2: *Ipat'evskaia letopis'*. Izd. 2-e. Podg. Aleksei SHAKHMATOV. S.-Peterburg, 1908, st. 860.

ma, kad į jį išsirengė „Lietuva visa ir Žemaitija visa“ (*Ходиша Литва вса и Жемоть вса на Нѣмцѣ к Ризу*)⁴.

Net ir pats Gediminas kitu atveju, o būtent 1323 m. spalio 2 d. taikos sutartyje su Livonija, savo valstybės struktūrą yra nusakęs visai įprastai: „Štai tos žemės, kuriose sudarėme minėtą taiką: iš mūsų pusės – Aukštaičių ir Žemaičių žemė, Pskovas ir visi Rusėnai, kurie mums pavaldūs“ (*Dit sint de lant, dar wi den vrede mede maket hebbet: van unser wegene dat lant to Eusteythen unde Sameyten, Plessekowe unde alle der Rusen, de under uns besethen sin*)⁵. Vadinas, net ir Gedimino laikais Žiemgala dėl vietos trinarėje Lietuvos valstybės struktūroje varžėsi su Žemaitija. Tai rodo, jog Žiemgalos sureikšminimas joje buvo laikinas, tik šiam laikotarpiui būdingas epizodas. Tačiau tokia padėtis tik dar labiau paryškina problemą, – kodėl būtent šiuo laikotarpiu Žiemgala pretendavo užimti Žemaitijos vietą Lietuvos valstybės struktūroje? Kada šis laikotarpis prasidėjo ir kada baigėsi?

Ką sako istoriografija?

Jeigu atsakymo į šį klausimą ieškosime ligšiolinėje istoriografijoje, nesunkiai pastebėsime tokį reiškinių, kuris paprastai įvardijamas paskutiniu žiemgalių sukilimu prieš kryžiuočius. Jo esmės vertinimas istoriografijoje yra vienodas. Iš esmės sutariama, kad 1279–1290 m. vyko paskutinis žiemgalių sukilimas, kuris po ilgų kovų pasibaigė pralaimėjimu: Vokiečių ordinas užkariavo Žiemgalą. Vokiečiai apie tai rašė su pasididžiavimu, latviai – su apgailėstavimu, bet pačiu faktu niekas neabejojo. Antai Latvijos kariuomenės generolas Aleksandras Kalėjas 1932 m. rašė, jog žiemgaliai, kovodami savo nevilties kovas, „laimėjo pergalę prie Garuozos 1287 metais, bet tada jų žvaigždė leidžiasi“⁶. Latvių istorikas Peteris Dreimanis 1934 m. net nutiesė tiltą tarp pralaimėjusio žiemgalių sukilimo ir modernios Latvijos valstybės: „Tuo baigėsi žiemgalių didvyriška kova su vokiečiais. Kartu baigėsi latvių protėvių politinis savarankiškumas. Jis buvo atnaujintas 1918 m. lapkričio 18 d.“⁷

Lietuvių istoriografijoje, skyrusioje tradiciškai mažai dėmesio šiam laikotarpiui, vis dėlto atsiranda papildoma tezė, kad žiemgaliai veikė išvien su lietuviais, ir Žiemgala netgi buvo pripažinusi Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio valdžią, tapusi

⁴ Ibid., s. 896.

⁵ *Chartularium Lithuaniae...*, p. 80. Gedimino titulas šiame dokumente – maksimaliai trumpas: *Gedeminne de koninge van Lethowen* (p. 78). Apie Gedimino valstybės struktūros interpretacijas ryšium su šia sutartimi žr.: BATŪRA, Romas. Paaiškinimai. In PETRAS Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*. Parengė Romas BATŪRA. Vilnius, 1985, p. 417–418.

⁶ KALĖJS, A. Mūsu senču varonīgās cīņas. Zemgaļu drošie kara gājieni. Ordeņa laikmets un tā izbeigšanās. *Militārais apskats*, 1932, nr. 3, 425. lpp.

⁷ DREIMANIS, P. Zemgaļu varonīgo cīņu pēdējais posms. *Militārais apskats*, 1934, nr. 5, 819. lpp.

Lietuvos valstybės dalimi⁸. Tačiau ši, nors ir reikšminga, tezė neplėtojama ir netgi nepaveikia pagrindinės tezės apie „pralaimėtą žiemgalių sukilimą“. Šią pažiūrą neseniai esu kvestionavęs specialioje studijoje, skirtoje 1279–1290 m. karui Žiemgaloje ir svarbiausiam jo mūšiui, 1287 m. įvykusiam prie Garuozos⁹. Šiame straipsnyje taip pat teks grįžti prie šios problematikos, kadangi ji yra glaudžiai susijusi su Gedimino valstybės struktūra ir Žiemgalos vieta joje.

Pati Gedimino titulo problematika paprastai svarstoma atsietai nuo šių įvykių. Anot S. C. Rowello, savo titule įrašydamas Žiemgalą, Gediminas naudojosi proga pareikšti teritorines pretenzijas, prisiimti Žiemgalos globėjo funkcijas¹⁰. Bet iš tiesų esą „Žiemgala niekada nepriklausė Didžiajai Kunigaikštystei (nors dėta daug pastangų ją valdyti), tačiau Lietuvos didysis kunigaikštis save titulavo *dux Semigalliae*, nes valdė daug tūkstančių pabėgėlių iš to krašto“¹¹.

Daug pabėgėlių Lietuvoje buvo ir iš Prūsijos, Sūduvos, Skalvos, Nadruvos, Kuršo, bet Gediminas savo titule nurodė tik Žiemgalą. Ar tikrai tik dėl pabėgėlių? Juo labiau kad jis pabrėžtinai mini teritoriją (Žiemgala, *Semigallia*), o ne žmones, nors per juos apibūdino savo valdomą Lietuvą ir Rusiją (titule – lietuviai ir rusėnai).

Žiemgalos etninė ir teritorinė samprata

Net ir šiandien Žiemgala labiausiai siejama su Latvija, kurioje iki šiol žinomas Žiemgalos (latv. *Zemgale*) istorinis regionas. Tą pavadinimą be pertrūkių išsaugojo vokiečių politinė tradicija (*Semgallen*), ir tai neišvengiamai darė įtaką tiek istoriografinėi Žiemgalos sampratai, tiek ir jos istorinio likimo suvokimui. Tačiau pastaruoju metu XIII a. Žiemgalos teritoriniame vaizdinyje įvyko nemažų pokyčių, kuriuos lėmė atlikti archeologiniai tyrimai, verčiantys peržiūrėti nusistovėjusius istoriografinius stereotipus apie Žiemgalą ir jos likimą.

Latvijos valstybė XX a. kūrėsi teritorijoje, kuri politiškai ilgą laiką buvo nevienalytė. Į pietus nuo Dauguvos 1562–1795 m. gyvavo Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystė su sostine Mintaujoje (Jelgavoje), beveik iki pat Latvijos valstybės atkūrimo išlikusi Rusijos Kuršo gubernijos pavidalu. Į šiaurę nuo Dauguvos situacija buvo sudėtingesnė – čia buvusias latvių žemes tuo pačiu metu dalijosi Abiejų Tautų Respublika (Rytų Latgala)

⁸ JASAS, Rimantas. Karas su Livonijos ordinu XIII a. viduryje. Prūsų kovos prieš pavergėjus. In *Lietuvių karas su kryžiuočiais*. Red. Juozas JURGINIS. Vilnius, 1964, p. 180–184; VARAKAUSKAS, Rokas. *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.* Vilnius, 1982, p. 208–209; GUDAVIČIUS, Edvardas. Paskutinis žiemgalių sukilimas. In *Žiemgala* (Žiemgalos krašto praeitis, [d.] 2). Sud. Vytautas DIDŽPETRIS. Kaunas, 1999, p. 31.

⁹ BARANAUSKAS, Tomas. *Garuozos mūšis: šaltiniai ir interpretacijos*. Joniškis, 2017.

¹⁰ ROWELL, S. C. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*. Vilnius, 2001, p. 69.

¹¹ *Ibid.*, p. 208.

ir Švedija, vėliau Švediją pakeitė Rusija, galiausiai į savo rankas paėmusi visas latvių žemes. Dauguvos upė vis dėlto net ir tada liko riba, skyrusi gana skirtingomis politinės ir kultūrinės raidos tradicijomis pasižymėjusias latvių žemes. Latvių tautiniam sąjūdžiui visų pirma kilo reikalas paneigti šias ribas. Neatsitiktinai žymiausias latvių tautinio atgimimo poetas Janis Rainis eilavo: *Dauguvos abu krantai / Niekad mūsų nedalijo: / Ir Kuršas, ir Vidžemė, / Ir Latgala – vis mūsų.*

Atitinkamai latvių istoriografijoje įsitvirtino ir iki šiol gyvuoja sąvoka *senovės latvių gentys*, taikoma ne tik latgaliams, bet ir į pietus nuo Dauguvos gyvenusioms baltų gentims – kuršiams, žiemgaliams bei sėliams¹². Ši samprata, paremta visų pirma XIX a. etnine situacija, būdinga ir vokiečių istoriografijai, kurios atstovas Augustas Bielensteinas lengva ranka savo fundamentaliame latvių istorinės geografijos veikalė teritorijų į pietus nuo Dauguvos „latviškumo“ sampratą nukėlė į XIII a.¹³, tuo padarydamas įtaką visomis kalbomis kuriamai istoriografijai net iki XXI a. pradžios. Tik mažiau, visų pirma lemiant lingvistiniams ir archeologiniams tyrimams, istoriografija vadavosi iš šių stereotipų, kol galiausiai pradėjo ryškėti kuršių, žiemgalių ir sėlių, kaip savarankiškų baltų genčių, supratimas.

Tačiau nors etniniu požiūriu minėtos baltų gentys buvo savarankiškos, galbūt galima įžvelgti tam tikrus politinius ryšius tarp būsimųjų „latvių žemių“ XIII a.? Atsakymas į šį klausimą irgi neigiamas. Politškai šiaurinių baltų genčių likimas buvo skirtingas. Latgaliai pirmieji pakliuvo į vokiečių valdžią (Rygos vyskupo, vėliau – arkivyskupo, ir kalavijuočių, vėliau – kryžiuočių), tuo tarpu kuršiai ir žiemgaliai priešinosi visą XIII amžių. Visa tai lėmė, kad ir „paskutinio žiemgalių sukilimo“ metu latgaliai ir žiemgaliai kovėsi priešingose pusėse: žiemgaliai su lietuviais prieš vokiečius, kurie savo karams pasitelkdavo latgalius. Simboliška, kad 1279–1280 m. žiemą Nameisiui su žiemgaliais puolant Rygą, ją gynusių kryžiuočių kariuomenės sudėtyje minimas latvių iš Cėsių būrys su savo vėliava, pagal kurią sukurta dabartinė Latvijos vėliava. Tad aukščiau cituotas P. Dreimano pareiškimas, kad, žiemgaliams pralaimėjus sukilimą, latvių politinio savarankiškumo „atkūrimo“ prireikė laukti iki 1918 m., yra gan paradoksalus šio XIII ir XX a. realiųjų nesutapimo akivaizdoje: „latvių“ savarankiškumas buvo atkurtas su vėliava, kuri plaikstėsi prieš jų savarankiškumą kovojusios kariuomenės pusėje.

Ne mažiau svarbus yra ir Žiemgalos teritorijos apibrėžimo klausimas. Livonijos kryžiuočiai ir XVI–XVIII a. Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystė be pertrūkio nuo XIII a. tęsė Kuršo ir Žiemgalos vardų vartojimo tradiciją. Dėl to susiklostė samprata, kad Kuršas

¹² GĒRMANIS, Uldis. *Latvių tautos nutikimai*. Kaunas, 1998, p. 12, 28–29. Taip pat vartojama sąvoka *Senlatvija* („Sena Latvija“), kuriai priskiriamos kuršių, žiemgalių, sėlių ir latgalių teritorijos: ŠTERNIS, Indriķis. *Latvijas vēsture: 1180–1290*. Rīga, 2002, 81. lpp. ir kt.; MUGURĒVIČS, Ēvalds. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs. – 16. gs. vidus). In *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Sast. Andris CAUNE. Rīga, 1999, 54., 56., 84. lp.

¹³ BIELENSTEIN, August. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*. St. Petersburg, 1892, S. 403–405.

ir Žiemgala sutampa su ta teritorija, kuri vėliau buvo pavaldi vokiečiams. XX a. archeologinių, lingvistinių ir istorinių tyrimų rezultatas vis dėlto buvo tas, kad ši perdėm supaprastinta istorinės geografijos samprata buvo iš esmės peržiūrėta. Paaiškėjo, kad Latvijos ir Lietuvos siena šiuo metu istorinę Žiemgalos teritoriją dalina pusiau, ir ne mažesnė iki XIII a. gyvavusios Žiemgalos dalis iš tiesų priklauso Lietuvai¹⁴.

Ta aplinkybė, kad Lietuvoje neišliko tradicijos vartoti Žiemgalos, Kuršo ir Sėlos pavadinimų Lietuvos sudėtyje atsidūrusioms teritorijoms įvardyti, trynė šių genčių istorinį paveldą iš lietuvių istorinės atminties, neleido suvokti jo reikšmės ir vietos Lietuvos istorijoje. Mano skaičiavimu, Lietuvai atiteko apie 20 tūkstančių kvadratinų kilometrų kuršių, žiemgalių ir sėlių gentinių žemių, kaip jos apibrėžiamos pagal 1253–1255 m. dalybų ir dovanojimo aktus, ir tai sudaro 31 proc. dabartinės Lietuvos teritorijos. Palyginimui: tų pačių genčių pagrindu sudaryta Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystė apėmė 27 tūkst. kvadratinų kilometrų (42 proc. dabartinės Latvijos teritorijos)¹⁵.

Tad modernizuojant XIII a. etninę situaciją, žiemgalius (kaip ir kuršius bei sėlius) galima būtų ne mažiau „pagrįstai“ vadinti ir „senovės lietuvių gentimi“, o atsižvelgiant į politinius ryšius – net gerokai pagrįsčiau nei „senovės latvių gentimi“. Vis dėlto toks retrospektyvinis genčių sulatvinimas ar sulietuvinimas nėra tas kelias, kuriuo reikėtų eiti. Mes turime pripažinti žiemgalių, kaip etnoso, atskirumo ir nuo latvių, ir nuo lietuvių faktą.

Žemaičiai ir lietuviai Žiemgalos karo veiksmuose 1279–1290 m.

Kaip sakyta, lietuvių istoriografijoje jau yra atkreiptas dėmesys į tai, kad 1279 m. sukilę žiemgaliai glaudžiai bendradarbiavo su lietuviais ir net įsitraukė į Lietuvos valstybės sudėtį. Tai – svarbi tezė, kurią reikia papildomai patikrinti ir patikslinti, nustatant Žiemgalos santykį būtent su Žemaitija.

Dar Rimantas Jاسas teigė, kad 1279–1290 m. laikotarpiu „Eiliuotoji kronika užfiksavo 5 atvejus, kuomet lietuviai buvo atėję padėti žemgaliams, o tai, žinoma, toli gražu ne visi žemgalių ir Lietuvos karinio ir politinio bendradarbiavimo faktai“¹⁶. Atidžiau pažvelgę į šią kroniką¹⁷, kuri neabejotinai yra pagrindinis ir vienintelis sistemingas žinių

¹⁴ VAŠKEVIČIŪTĖ, Ilona. *Žiemgaliai V–XII amžiuje*. Vilnius, 2004, p. 29–30; BARANAUSKAS, Tomas. Kur buvo žiemgalių Silenės žemė? In *Florilegium Lithuanum: mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. Grasilda BLAŽIENĖ, Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ, Aivas RAGAUSKAS. Vilnius, 2010, p. 195–196.

¹⁵ *Kuršo aktai = Acta Kuroviae*. Parengė Tomas BARANAUSKAS. Pasvalys–Joniškis, 2017, p. 3.

¹⁶ JASAS, R. Op. cit., p. 180.

¹⁷ *Livländische Reimchronik*. Hrsg. von Leo MEYER. Paderborn, 1876 (toliau LRC); Eiliuotoji Livonijos kronika. In *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Ats. red. Artūras DUBONIS. Vilnius, 2005, p. 191–365.

apie to meto kovas Žiemgaloje šaltinis, mes čia paminėtų lietuvių atėjimo į pagalbą žiemgaliams penkių atvejų vis dėlto nerasime. Iš tiesų čia aprašyti trys visiškai aki-vaizdūs lietuvių dalyvavimo kovose Žiemgaloje faktai – 1281 m. kovo mėnesį, kai lietuvių kariuomenės ataka padėjo žiemgaliams apginti nuo kryžiuočių Duobelės pilį¹⁸, 1286 m. pabaigos žemaičių parama Tervetės pilies gynėjams¹⁹ ir 1288 m. pavasario bendras lietuvių ir žiemgalių žygis į Livoniją²⁰.

R. Jasas, matyt, priskaičiavo ir Skarijoto žygį į Aizkrauklę, datuotą 1286 m. pradžia²¹, kurio ryšys su Žiemgalos karo įvykiais nėra ganėtinai aiškus, taip pat, jau kovoms Žiemgaloje pasibaigus, 1290 m. vasarą ar rudenį kunigaikščio Mažeikio įvykdytą Tal-sų pilies antpuolį Kurše ir pralaimėjimą atsitraukimo kelyje, prie *Schenen* upės (gal-būt – prie Skujainės Žiemgaloje, į šiaurę nuo Žagarės)²². Skarijoto žygį, žinoma, vien dėl chronologijos galima vienaip ar kitaip sieti su Žiemgalos karu, o Mažeikio žygio jam priskirti nebegalime. Tačiau net ir redukavus R. Jaso „penkis atvejus“ į tris ar keturis, turime pripažinti, kad lietuvių įsitraukimo į kovas Žiemgaloje mastas buvo išties didelis.

Visas žinomas žiemgalių ir lietuvių karines operacijas Žiemgalos karo metu galima suskirstyti į 12 karinių kampanijų, aprašytų *Eiliuotojoje Livonijos kronikoje* (drauge su kiek neaiškiu šiuo požiūriu Skarijoto žygiu), – keturi lietuvių dalyvavimo atvejai tarp jų sudarytų trečdalį (žr. lentelę). Dar dviejose karinėse kampanijose – ir tai pačioje karo pradžioje, 1279–1280 m. – pažymėta, kad žiemgalių paimti karo belaisviai buvo pasiųsti į Lietuvos gilumą²³. Tai yra gal net svarbesnis lietuvių ir žiemgalių bendradarbiavimo ir politinio ryšio faktas, nes rodo žiemgalių pavaldumą Lietuvai. Galiausiai ryšys su Lietuva akivaizdus ir paskutinių, 1289–1290 m., kovų metu, kai kryžiuočių įveiktų Duobelės, Žagarės ir Sidabrės pilių žiemgaliai pasitraukė į Lietuvą (Lietuvos vardas aiškiai nurodytas pasitraukimo iš Duobelės ir Sidabrės atveju, tuo tarpu Žagarės apleidimo proga tiesiog parašyta, kad žiemgaliai pasitraukė „į kitą žemę“)²⁴. Tad vienoks ar kitoks lietuvių dalyvavimas – tiesioginis įsikišimas į kovas ar tiesiog užnugario palaikymas – minimas septyniose iš dvylikos, taigi daugiau negu pusėje, Žiemgalos karo karinių kampanijų.

¹⁸ LRC, S. 216–217, Verse 9453–9492; BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 26.

¹⁹ LRC, S. 228–231, Verse 9961–10114; BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 39–409.

²⁰ LRC, S. 253–255, Verse 11089–11174; BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 64–67.

²¹ LRC, S. 224–226, Verse 9801–9893; BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 34–35.

²² LRC, S. 270–273, Verse 11811–11983; BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 74.

²³ LRC, S. 201, 215, Verse 8756–8757, 9395–9400.

²⁴ LRC, S. 260, 261, 263, Verse 11404–11405, 11420, 11495–11499.

Lentelė. Žiemgalos karo karinės kampanijos 1279–1290 m.

Eil. Nr.	Data	Karinė akcija	Žemaičiai	Aukštaičiai
1.	1279 III	Tervetės užėmimas	–	Belaisviai
2.	1279 III–XI	Duobelės ir Tervetės gynimas	–	–
3.	1279 XI – 1280 II	Rygos puolimas	–	Belaisviai
4.	1281 III	Duobelės gynimas	Dalyvavo?	Dalyvavo
5.	1281 VIII	Tervetės gynimas	–	–
6.	1286 I–II	Skarįjoto puolimas prieš Aizkrauklę	Dalyvavo?	Dalyvavo?
7.	1286 XII	Tervetės gynimas / žlugimas	Dalyvavo	–
8.	1387 III	Rygos ir Iškškilės puolimas; Garuoza	–	–
9.	1288 II	Duobelės ir Raktės gynimas	–	–
10.	1288 III–IV	Livonijos puolimas; Duobelės ir Sidabrės gynimas	Dalyvavo	Dalyvavo
11.	1289 III–VIII	Duobelės ir Raktės gynimas	–	–
12.	1289 XII–1290 II	Duobelės, Raktės ir Sidabrės žlugimas	Prieglobstis	Prieglobstis?

Suprantama, šie skaičiai yra kiek sąlyginiai tiek dėl to, kad *Eiliuotoji Livonijos kronika* greičiausiai neaprašė visų kovų, tiek dėl čia pasitelkto tų kovų suskirstymo į karines kampanijas sąlygiškumo. Tačiau kad ir kaip būtų, lietuvių dalyvavimas Žiemgalos kare nuo pat jo pradžios iki pabaigos yra gana intensyvus ir reikšmingas. Tą vaizdą, be abejo, papildė ir 1281 m. rudenį Traidenio nurodymu žiemgalių kunigaikščio Naimisio drauge su lietuviais įvykdytas žygis į Christburgą Prūsijoje²⁵.

Visi šie faktai verčia pritarti istoriografijoje jau padarytai išvadai apie žiemgalių įsitraukimą į Lietuvos valstybę 1279–1290 m. laikotarpiu, o kartu ir skatina permąstyti pačią „žiemgalių sukilimo“ sampratą. Jei Žiemgala nuo 1279 m. buvo Lietuvos valstybės dalis ir ją ginant aktyviai dalyvavo Lietuvos valstybė, ar ne tiksliau šiuos įvykius būtų vadinti Lietuvos ir Vokiečių ordino karu dėl Žiemgalos? Žiemgalių sukilimas nuo pat pradžių buvo susijęs su jų pasidavimu Traidenio valdžiai, nes jau pirmojo sukilimo veiksmo – Tervetės užėmimo – metu į nelaisvę paimti kryžiuočiai buvo pasiųsti į Lietuvą²⁶. Šiuo atveju kalbėtina ne tik apie tiesioginio lietuvių dalyvavimo Žiemgalos gynyboje faktus, bet ir apie tai, kad patys žiemgaliai, būdami Lietuvos pavaldiniais, atstovavo ne tik „patys sau“, bet ir Lietuvos valstybei.

²⁵ LRC, S. 221, Verse 9667–9682; BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 30–31.

²⁶ LRC, S. 201, Verse 8756–8757.

Svarbu yra ir kitkas. Faktai rodo, kad, remiant žiemgalių kovas, didesnis vaidmuo tenka Žemaitijai. Nors 1281 m. Duobelės gynime dalyvavo aiškiau nediferencijuoti lietuviai, tarp kurių, žinoma, galėjo būti žemaičių ir / arba aukštaičių, bet ko nors tikro apie juos pasakyti negalime, tuo tarpu kiti du aiškūs lietuvių žygiai (1286 ir 1288 m.) *Eiliuotojoje Livonijos kronikoje* priskiriami tik žemaičiams²⁷. Tiesa, iš Haličo-Voluinės metraščio žinutės žinome daugiau 1288 m. žygio dalyvių, kuriuos metraštininkas apibūdina kaip „Lietuva visa ir Žemaitija visa“, tačiau išskirtinai žemaitiško *Eiliuotosios Livonijos kronikos* akcento tai vis dėlto nepaneigia²⁸. Galima daryti išvadą, kad nors dalyvavo visos Lietuvos kariuomenė, žygio iniciatyva ir vadovavimas priklausė žemaičiams, todėl jie Livonijos kronikininkui buvo geriau matomi. Kalbant apie Skarijoto žygį, kurio dalyvių kilmė kronikoje irgi nutylėta, o kai kurių istorikų be kokių nors konkrečių argumentų bandyta sieti su Nalšia ar Upyte²⁹, reikia pasakyti, kad šiuo atveju žemaitiška Skarijoto kilmė atrodo labiau tikėtina bent dėl dviejų netiesiogiai į tai žvilgsnį kreipiančių aplinkybių: 1) Skarijoto žygis įvykdytas nedidelėmis pajėgomis tuo metu, kai centrinė Lietuvos valdžia dar bandė laikytis 1281–1282 m. žiemgalių ir Lietuvos su Vokiečių ordinu sudarytos taikos, tačiau nuo 1283–1284 m. sandūros prasidėjęs Prūsijos kryžiuočių puolimas kėlė grėsmę visų pirma Žemaitijai, 2) Skarijotas (galbūt Skirjotas) gali būti susijęs su Skirjočių kaimu prie Radviliškio³⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad du iš keturių lietuvių dalyvavimo žiemgalių kovose atvejai sietini visų pirma su žemaičių dalyvavimu, o kiti du yra neaiškūs, bet žemaičių dalyvavimas juose yra tikėtinas ar bet kuriuo atveju neatmestinas. Todėl galima konstatuoti, jog Lietuvos parama Žiemgalai buvo vykdoma visų pirma per Žemaitiją, taigi Lietuvos valstybės organizacijoje Žiemgala buvo glaudžiau susijusi būtent su Žemaitija. Tokia išvada galėtų bent iš dalies paaiškinti Žiemgalos ir Žemaitijos pavadinimų konkuravimą Gedimino valstybės teritorinės struktūros apibūdinime.

Kruvinosios vestuvės (1289 m.)

Žiemgalos ir Lietuvos (Žemaitijos) santykį papildomai paaiškina dramatiškas epizodas, geriausiai žinomas iš Petro Dusburgiečio pasakojimo. Apie 1326 m. sudarytoje *Prūsijos žemės kronikoje* Petras Dusburgietis rašė: „Tuo metu vienas lietuvis, vardu Pelužis, įžeistas savo viešpaties, vieno kunigaikščio (*regulo*), kuris savo karalystėje buvęs nelyginant antras asmuo po Lietuvos karaliaus (*post regem Lethowinorum*), atvyko pas Sembos žemės brolius; jo paprašytas Karaliaučiaus komtūras paskyrė jam į bendrus

²⁷ LRC, S. 228, 253–254, Verse 9965–9966, 11097–11098.

²⁸ BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 64–67.

²⁹ GUDAVIČIUS, E. Op. cit., p. 34; RAULINAITIS, Zigmas. *Lietuvos raiteliai*. Kn. 5: *Pakeliui į galią*. Vilnius, 1999, p. 38.

³⁰ BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 34–36.

Martyną iš Golino, Konradą, pravarde Velnias, ir dar vieną [vyrą], vardu Stavimėlas, bei 20 kitų narsių vyrų, labai įgudusių plėšikauti; šie visi drauge su juo ir patraukė su ginklu rankose atkeršyti už patirtas skriaudas. Kai jie priėjo šio kunigaikščio sodybą, užtiko ten sukviestus į vestuves beveik visus Lietuvos karalystės kilminguosius kaimynus (*nobiles vicinos regni Lethouiae*); kai šie, iš seno savo įpročio nusigėrę, sugulė pailsėti, užpuolė juos ir nužudė 70 kunigaikščių (*regulos*) drauge su namų šeimininku, neskaitant kitų žmonių, kurių ten buvo daugybė. Jaunąjį bei jaunąją, kunigaikščių žmonas su šeimyna ir vaikais, šimtą žirgų, auksą bei sidabrą ir visus namų apyvokos daiktus jie išsigabeno su savimi.³¹ Šis įvykis datuotinas 1289 m. pradžia³².

Nors tiesiogiai neįvardyta, čia paminėtą „antro asmens po Lietuvos karaliaus“ sodybą galime sieti su Žemaitija. Pirma, Žemaitija tuo metu buvo pagrindinis kryžiuočių taikynys – į ją (konkrečiau – į Bisenės pilį) 1284 m. pradžioje buvo nukreiptas pirmasis Prūsijos kryžiuočių antpuolis, dėl jos žemių pasidalijimo 1288 m. lapkritį susitarė Prūsijos ir Livonijos kryžiuočių magistrai³³. Antra, Žemaitija buvo svarbiausias alternatyvios galios centras to meto Lietuvos valstybėje, taigi labiausiai tikėtina „antrojo asmens po Lietuvos karaliaus“ rezidavimo vieta. Trečia galima prielaida, kad aptartų vestuvių jaunikis buvo valdančiosios dinastijos atstovas – Gediminas, kuris iš tiesų turėjo vesti apie tą laiką ir kurio vedybos su žemaičių kunigaikštyte paaiškintų Gedimino pilies Žemaitijoje atsiradimą³⁴. Ketvirta, „kruvinos puotos“ motyvas XIV a. pabaigoje Vygando Marburgiečio buvo klaidingai susietas su kryžiuočių Kristmemelio (Skirsnemunės) pilies apleidimu (1328 m.)³⁵, nors vienalaikiai šaltiniai nurodė visai kitas šios pilies apleidimo priežastis – tai leidžia daryti prielaidą, kad kruvinųjų vestuvių vieta buvo kažkur netoliese, galbūt net Bisenės pilyje³⁶.

Mums šiuo atveju svarbu, kad yra gana aiškiai paliudytas žiemgalių diduomenės dalyvavimas šiose kruvinosiose vestuvėse. 1310 m. birželio 19 d. popiežius Klemensas V, vardydamas Rygos arkivyskupijos ir miesto kaltinimus Vokiečių ordinui, išdėstė ir „kruvinos puotos“ epizodą, siedamas jį su Žiemgala: „Taip pat Žiemgalos žemės krikščionių tautą, turinčią tikrąjį vyskupą ir presbiterius, kurie jiems teikė bažnytinius sakramentus, tie patys magistrai ir broliai visiškai sunaikino, tos žemės kilmingesnius, kuriuos pakvietė į puotą, su neapsakomos išdavystės žiaurumu galvų kapojimu išžudė, likusią daugybę minėtos žemės žmonių, daugiau kaip šimtą tūkstančių abiejų lyčių

³¹ PETRUS de Dusburgk. *Chronica terrae Prussiae* (Monumenta Poloniae historica, nova series, t. XIII). Ed. Jan WENTA, Stanisław WYSZOMIRSKI. Cracoviae, 2007, p. 193–194; PETRAS Dusburgietis. Op. cit., p. 216.

³² BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 68.

³³ BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 33, 71.

³⁴ BARANAUSKIENĖ, Inga. *Žemaitija kovų su kryžiuočiais epochoje*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2016, p. 44 [interaktyvus], [žiūrėta 2019-06-17] Prieitis per internetą: <<http://gs.elaba.lt/object/elaba:16047758>>.

³⁵ WIGAND von Marburg. Die Chronik. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 2. Hrsg. von Theodor HIRSCH, Max TÖPPEN, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1863, S. 478.

³⁶ BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 69–70.

tikinčiųjų, žiauriai išvijo į pagonių žemes, ir minėtieji tikintieji krikščionybės nuostoliui buvo grąžinti į amžiną pagonių valdžią, dėl ko Žiemgalos vyskupija, kuri turėjo septynių dienų [kelio] platumo dieceziją, buvo visiškai panaikinta.³⁷

Šiame punkte atsispindi keletas istorinių įvykių: Žiemgalos vyskupystės panaikini-
mas, iš tikrųjų įvykęs taikiai 1251 m., bet čia susietas su vėlesniais Žiemgalos karo įvy-
kiais, taip pat „kruvinoji puota“, Žiemgalos karas ir žiemgalių pasitraukimas į Lietuvą
1290 m. pradžioje. Chronologija aiškėja iš „kruvinosios puotos“ minėjimo, kalbant apie
žiemgalių pasitraukimą į Lietuvą, kuris įvyko 1289–1290 m. žiemą, apleidus Duobelės,
Raktės (Žagarės) ir Sidabrės pilis. Taigi, „kruvinoji puota“ sietina su 1289 m., kaip ir
Petro Dusburgiečio aprašytos „kruvinosios vestuvės“. Toks chronologijos ir įvykio es-
mės sutapimas leidžia patikimai tapatinti abu aprašymus su vienu ir tuo pačiu įvykiu.
Kadangi šis kaltinimų Vokiečių ordinui punktą buvo susijęs išimtinai su Žiemgalos rei-
kalais, čia akcentuojami tik išžudyti žiemgalių kilmingieji. Taip pat dingsta vestuvių ir jų
užpuolimo motyvas, atsiranda klasingo pakvietimo į puotą motyvas, matyt, ataidintis
iš reminiscencijų apie prūsų sudeginimą Lentenbergo pilyje 1260 m., kuris paskatino
Didžiojo prūsų sukilimo pradžią³⁸. Šie iškraipymai neturėtų stebinti, atsižvelgiant į viso
kaltinimų punkto netikslumą, nulemtą rėmimosi žodine tradicija.

Svarbu tai, kad iš šio liudijimo žinome, jog žiemgalių diduomenės atstovai dalyvavo
„antrojo asmens po Lietuvos karaliaus“ dukters vestuvėse ir buvo tarp 70-ies jose iš-
žudytų kunigaikščių. Tai atskleidžia dar vieną Žemaitijos ir Žiemgalos integracijos as-
pektą: ne tik karinis bendradarbiavimas Žiemgalos kare, ne tik užnugario atsitraukti
suteikimas, ne tik žiemgalių dalyvavimas žygyje į Prūsiją (Nameisis 1281 m.), bet ir
žiemgalių diduomenės dalyvavimas bendruose susirinkimuose, puotose su Žemai-
tijos ir kitų Lietuvos dalių diduomene. Tai rodo itin glaudžią to meto Žiemgalos inte-
graciją į politinį Lietuvos ir ypač Žemaitijos vidaus gyvenimą.

Žiemgala po 1290 m.

Išsiaiškinus Žiemgalos integracijos į Lietuvos valstybę mastą 1279–1290 m., Žiemga-
los karo laikotarpiu, galima geriau suprasti ir tai, kas čia įvyko vėliau, iki pat Žiemga-
los pasirodymo Gedimino titule 1323 m. Tačiau pirmiausia turime atkreipti dėmesį į
gerokai prastesnę šio laikotarpio istorijos šaltinių situaciją. *Eiliiotoji Livonijos kronika*
baigiasi 1290 m., ir po to mes turime kur kas fragmentiškesnę informaciją apie tai,
kaip klostėsi Lietuvos ir Livonijos santykiai. Šiek tiek informacijos pateikia Hermanas
Vartbergietis ir XVI a. kronikininkas Johanas Renneris, panaudojęs neišlikusią Baltra-

³⁷ *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312): Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens.* Bearb. von August SERAPHIM. Königsberg, 1912, S. 169–170.

³⁸ BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 69.

miejaus Hionekės kroniką 1315–1348 m. įvykiams aprašyti. Vis dėlto palyginus su išsamiu *Eliuotosios Livonijos kronikos* pasakojimu, tai – tik informacijos nuotrupos.

Eliuotoji Livonijos kronika logiškai užbaigia Žiemgalos karą, aprašydama, kaip, neatlaikę nuolatinių puldinėjimų ir niokojimų iš Heiligenbergo pilies, iš pradžių Duobelės, o paskui – ir Raktės (Žagarės) bei Sidabrės pilių žiemgaliai sudegina savo pilis ir traukiasi į Lietuvą arba pasiduoda kryžiuočiams (pasidavę Sidabrės pilėnai perkeliama prie Mintaujos pilies)³⁹. Šis įspūdjį darantis žiemgalių pralaimėjimo paveikslas, ilgai nesulaukęs istoriografijoje išsamesnės analizės, skatino istorikus kalbėti apie paskutinio žiemgalių sukilimo pralaimėjimą ir Žiemgalos pajungimą Vokiečių ordinui. Toks vertinimas buvo veikiamas ir iškreiptos Žiemgalos teritorinės sampratos: buvo žinoma Vokiečių ordino vėliau valdoma Žiemgala, ir 1290-ųjų pradžios įvykiuose stengtasi įžvelgti šio valdymo pradžią.

110

Atidesnis žvilgsnis į tai, kas gi iš tikrųjų įvyko 1290 m., verčia suabejoti šiuo istoriografiniu stereotipu. Pirma, *Eliuotoji Livonijos kronika* praneša, kad tais pačiais 1290 m. ne tik žiemgaliai sudegino tris savo pilis ir iš jų pasitraukė, bet tą patį padarė ir kryžiuočiai: naujo Livonijos magistro Halto sprendimu, jie sudegino savo Heiligenbergo pilį⁴⁰.

Ką tai reiškia? Po 1279 m. sukilimo kryžiuočiai Žiemgaloje valdė tik dvi pilis: nuo 1265 m. – Mintaujos (Jelgavos) pilį šiauriniame Žiemgalos pakraštyje, kurios vienintelės nepalietė sukilimas, ir nuo 1286 m. – Heiligenbergą, pastatytą kovų metu Tervetės vietoje. Būtent šio vienintelio savo forposto sukilusioje Žiemgaloje jie atsisakė, neva „pasiekę pergalę“ prieš žiemgalius ir „užkariavę“ Žiemgalą. Tačiau apie kokį užkariavimą galima kalbėti, jeigu taip „užkariautoje“ sukilusios Žiemgalos teritorijoje neliko nė vienos „užkariautojų“ pilies?

Reikia pabrėžti ir kitą dalyką. Duobelė, Raktė ir Sidabrė buvo pilys, puslankiu sususios kryžiuočių Tervetėje pasistatytą Heiligenbergą. Būtent jas tik ir buvo galima staigiais antpuoliais puldinėti iš Heiligenbergo, o tolimesnės Žiemgalos sritys buvo saugios, ir kovos veiksmai ten nevyko. Šių trijų pilių sudeginimas ir atsitraukimas iš jų teritorijos nereiškė žiemgalių atsitraukimo iš visos Žiemgalos. Visos *Eliuotojoje Livonijos kronikoje* aprašytos kovos (išskyrus 1287 m. Garuozos mūšį) iš esmės buvo susijusios su ta karo veiksmų zona, kurią ribojo galimybė puldinėti iš Heiligenbergo pilies ir į ją greitai atsitraukti. Taigi, 1290 m. pradžioje buvo nuniokota ne visa Žiemgala, o tik teritorija apie Tervetės-Heiligenbergo pilį – trijų kaimyninių pilių teritorija. Ši Žiemgalos dalis buvo nuniokota, virto dykra, bet nebuvo užkariauta, nes net šios zonos viduryje pastatytos Heiligenbergo pilies kryžiuočiai atsisakė.

Bendras 1290 m. įvykių balansas buvo toks: nors ir patyrę didelių nuostolių bei atsitraukę iš karo zonos, žiemgaliai išlaikė *status quo* ir net privertė atsitraukti kryžiuočius

³⁹ LRC, S. 259–265, Verse 11343–11610.

⁴⁰ LRC, S. 269, Verse 11802–11804.

iš Heiligenbergo (toks ir buvo jų strateginis tikslas, formuluotas dar 1287 m. Garuozos mūšio išvakarėse⁴¹). Dalis Žiemgalos (Tervetė, Duobelės, Žagarės ir Sidabrės pilių apylinkės) po nuniokojimo ištuštėjo, o likusi dalis šių karo veiksmų net nebuvo paliesta ir išsaugojo tą statusą, kuris nusistovėjo 1279 m., taigi, liko Lietuvos valstybės sudėtyje. Be abejo, Lietuvos valstybė liko nominalia ir nuniokotos Žiemgalos dalies šeimininke, juo labiau kad jokio kito valdytojo, kryžiuočiams atsitraukus, čia neatsirado.

Vienintelis atvejys, kai vokiečiai po 1290 m. pareiškė nominalias pretenzijas į Žiemgalą, buvo 1298 m. birželio 12 d. dokumentas, kuriuo Rygos vyskupijos kapitula Žiemgalos, Nalšios ir Jersikos žemes už pagalbą kovojant su tuo metu jau jos priešų tapusiu Vokiečių ordinu dovanojo Danijos karaliui Erikui VI Menvedui⁴². Rygos sąjunga su Danija vis dėlto praktiškai veikti nepradėjo, ir Danija nė nebandė užimti „dovanotų“ žemių. Tačiau tuo pačiu metu Rygos sąjungininku jau buvo tapęs Lietuvos didysis kunigaikštis Vytenis. Jam Rygos vyskupija galiausiai ir pripažino valdas Žiemgaloje. 1299 m., Rygos arkivyskupui popiežiaus kurijoje pradėjus bylą prieš Vokiečių ordiną, pas popiežių Bonifacijų VIII buvo pasiūsti žiemgalių pasiuntiniai, kurie turėjo paliudyti, kad žiemgaliai norėtų grįžti į krikščionių tikėjimą, jei netrukdytų kryžiuočių žiaurumas, dėl kurio jie nuo to tikėjimo atsimetė. Taip teigiant, buvo remiamasi ne tik žiemgalių, bet ir Lietuvos valdovo liudijimu⁴³, tad galima manyti, jog ši žiemgalių delegacija atstovavo būtent Lietuvos valdžioje esančiai Žiemgalai. Ir iš tiesų dar 1323 m. Gediminas savo laiške pranciškonams prašė atsiųsti į Vilniuje ir Naugarduke pastatytas bažnyčias „keturis brolius, mokančius lenkiškai, žiemgališkai ir prūsiskai“⁴⁴. Žiemgalių kalbos akcentas čia neatsitiktinis – jis dera su jo sąjungininko Rygos arkivyskupo siekiu sugrąžinti į krikščionybę visų pirma žiemgalius.

Tokia situacija verčia visai kitaip pažiūrėti ir į Žiemgalos paminėjimą 1323 m. Gedimino titule. Visų pirma galima teigti, kad šis titulas nebuvo tik tuščia pretenzija. Gediminas titulavosi Žiemgalos kunigaikščiu, nes, kaip ir jo pirmtakai, pradėdant Traideniu, ją realiai valdė. Gedimino laikais, tiesa, Vokiečių ordinas atnaujino veržimosi į Žiemgalą politiką. Kaip žinome iš Hermano Vartbergiečio kronikos, 1321 m. kryžiuočiai pasistatė pilį Mežuotnėje⁴⁵, ir tai buvo pirmas žinomas jų žingsnis į Žiemgalą po 1290 m. atsitraukimo. Beje, Gediminas į Mežuotnės pastatymą nedelsiant reagavo reikalavimu ją sugrąžinti, kaip matyti iš jo 1325 m. birželio 2 d. skundo Tartu ir Saremos vyskupams, Talino vietininkui, Rygos miesto tarybos nariams ir visiems taiką su lietuviais sudariusiems livoniečiams dėl 1323 m. taikos sutarties pažeidimų iš Vokiečių ordino pusės: „Taip pat susitarta (*in ordinacione*) buvo, kad privalo grąžin-

⁴¹ LRC, S. 240–241, Vertė 10518–10537; BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 52–53.

⁴² *Sėlos aktai = Acta Seloniae*. Parengė Tomas BARANAUSKAS. Pasvalys–Joniškis, 2015, p. 29–30.

⁴³ *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano...*, S. 148.

⁴⁴ *Chartularium Lithuaniae...*, p. 63.

⁴⁵ HERMANNUS de Wartberge. *Chronicon Livoniae*. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 2. Hrsg. von Theodor HIRSCH, Max TÖPPEN, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1863, S. 60.

ti dvi pilis, būtent Daugpilį (*Duneborch*) ir Mežuotnę (*Medizota*), bet to nepadarė.⁴⁶ Daugpilį kryžiuočiai buvo praradę 1288 m., o savo pilį jame atstatė 1313 metais⁴⁷.

Nepaisant šių dviejų pilių netekties, dar 1329 m. Lietuvos valdos siekė Dauguvos upę ar buvo netoli jos, nes 1329 m. kryžiuočių užimtas penkias prie Dauguvos buvusias Rygos arkivyskupo pilis, kurias šis neva norėjęs perduoti lietuviams, Hermanas Vartbergietis nurodo buvus pagonių (lietuvių) kaimynystėje (*quinque castra dictis infidelibus vicina*⁴⁸; Evaldo Mugurevičiaus manymu, tai – Holmės (Martisalos), Duolės, Ikškilės, Lielvardės ir Kuoknesės pilys⁴⁹).

Vienos Mežuotnės pilies pastatymas – dar ne Žiemgalos užkariavimas. Du rimtesnius žingsnius į Žiemgalą kryžiuočiai padarė Gedimino valdymo pabaigoje: 1335 m. pavasarį jie pastatė Duobelės pilį, o 1339 m. pradžioje atstatė Tervetę⁵⁰.

Šios statybos vis dėlto sulaukė greitos Lietuvos reakcijos. 1345 m. Gedimino įpėdinis Algirdas sunaikino neseniai pastatytą Tervetės pilį (išstovėjusią vos šešerius metus)⁵¹, o 1346 m. – ir Mežuotnę⁵². Šios pilys nebebuvo atstatytos. Vienintelis stabilusis Vokiečių ordino XIV a. laimėjimas Žiemgaloje buvo Duobelė. Čia senosios žiemgalių pilies vietoje buvo pastatyta stipri mūro pilis, kurios griuvėsiai išliko iki mūsų dienų⁵³. Tervetę ir Mežuotnę, žinoma, galime laikyti tam tikra kryžiuočių pretenzija į šias teritorijas, kuri buvo realizuota vėliau, XIV–XV a.

1339 m. Vokiečių ordino Livonijos magistras ne tik pasistatė Tervetės pilį, bet ir bandė veržtis gilyn į Lietuvos Žiemgalą, kadangi po 14 dienų, kaip, remdamasis Baltramiejumi Hioneke, praneša Johanas Reneris, „žygiavo su didele kariuomene į Žemaitiją, į apylinkę, vadinamą Papilė [*Pupillen*]“⁵⁴. Hermanas Vartbergietis šioje vietoje nenurodė Papilės pavadinimo, bet pažymėjo, kad apie vasario 2 d. magistras surengė žygį „prieš žemaičius“ (*contra Sameythas*)⁵⁵. Papilė buvo viena iš pietinių Žiemgalos pilių⁵⁶, bet 1339 m., kaip matome iš šio paliudijimo, ji jau integruota į Žemaitiją⁵⁷.

⁴⁶ *Chartularium Lithuaniae...*, p. 220.

⁴⁷ HERMANNUS de Wartberge. Op. cit., S. 56–57; BARANAUSKAS, T. *Garuozos mūšis...*, p. 65–66.

⁴⁸ HERMANNUS de Wartberge. Op. cit., S. 64.

⁴⁹ MUGURĖVIČS, Ēvalds. Komentāri. In *Vartberges Hermana Hronika*. Rīga, 2005, 204. lpp. (išn. 261).

⁵⁰ HERMANNUS de Wartberge. Op. cit., S. 67; RENNEN, Johann. *Livländische Historien*. Hrsg. von Richard HAUSMANN, Konstantin HÖHLBAUM. Göttingen, 1876, S. 78–79.

⁵¹ HERMANNUS de Wartberge. Op. cit., S. 72.

⁵² *Ibid.*, S. 77.

⁵³ CAUNE, Andris; OSE, Ieva. *Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons*. Rīga, 2004, 147.–151. lpp.

⁵⁴ RENNEN, J. Op. cit., S. 79.

⁵⁵ HERMANNUS de Wartberge. Op. cit., S. 68.

⁵⁶ VAŠKEVIČIŪTĖ, I. Op. cit., p. 29–30, 33, 90–92; SALATKIENĖ, Birutė. Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai. In *Papilė* (Lietuvos valsčiai, kn. 11). Vyr. red. Vida GIRININKIENĖ. Vilnius, 2004, p. 169–170.

⁵⁷ Plačiau apie šį žygį žr.: TRIMONIENĖ, Rita Regina. Papilės istorija nuo XIII iki XVI amžiaus. In *Papilė...*, p. 183–184.

1348 m. buvusias Žiemgalos vietas matome kryžiuočių žygio į Šiaulių žemę aprašyme: Šilėnų (Silenės) pilis prie Kuršėnų – viena iš 1254 m. minimų žiemgalių žemių – šia proga iškyla kaip lietuvių pilis *Ceila* ar *Zela*, taip pat minima Kulių pilis, stovėjusi Jurgaičių piliakalnyje⁵⁸. Tad pietinės žiemgalių pilys jau XIV a. pirmojoje pusėje buvo integruotos į šiaurės Žemaitijos gynybinę sistemą ir joje funkcionavo. Šiame kontekste pirklio Jono (*Johannes de Possewalc, Paswalc, Posewalc*) paminėjimas 1305–1306 m. Rygos skolų knygos įrašuose⁵⁹ ir jo kilmės vietos siejimas su Pasvaliu⁶⁰ atrodo visai tikėtinas kaip Šimonių piliakalnyje stovėjusios žiemgalių pilies aplinkos apgyvendinimo liudijimas.

Dar XIV a. antrojoje pusėje Lietuvai priklausė didesnė Žiemgalos dalis nei dabar. Tam tikrą Žiemgalos dalį Vokiečių ordinui Lietuva turėjo pripažinti XIV a. 7-ajame dešimtmetyje sudaryta Vaišvilto sienos sutartimi (Algirdo laikų didžiūnas Vaišviltas žuvo 1370 m., taigi siena nustatyta ne vėliau kaip iki tos datos). Ji ėjo gerokai šiauriau dabartinės Lietuvos ir Latvijos sienos (ar, tiksliau, Lietuvos sienos, buvusios iki 1921 m.), kuri buvo 1473 m. kompromiso rezultatas. 1473 m. liepos 7 d. Lietuvos ir Livonijos sutartimi įsigaliojo esminis Lietuvos ir Livonijos sienos nustatymo principas: ji turėjo būti vedama viduriu tarp Lietuvai naudingos Vaišvilto sienos ir Livonijai naudingos Šedbaro sienos, nustatytos 1426 m., vadovaujant Šedbarui Valimantaičiui. Šedbaro siena mums žinoma išsamiau. Žiemgaloje ji ėjo Žagarės (Raktuvės) – Sidabrės (Kalnelis prie Jonišio) – Linkuvos – Grūžių – Raudės akmens (Raudonpamūšio?) linija ir Mūšos, Tatulos, Apaščios upeliais⁶¹. Tuo tarpu Vaišvilto siena, kaip galima spręsti iš 1473 m. sutarties, ėjo viena mylia (apie 7 km) šiauriau Bauskės (čia ginčytinos zonos dalybų principas buvo pakoreguotas Livonijos naudai, kad siena neitų pro pat Bauskės pilį)⁶². Iš to galima būtų spręsti, kad Mežuotnė XIV a. 7-ajame dešimtmetyje dar galėjo būti palikta Lietuvai. Kaip traktuota Tervetė, galima spręsti iš to, kad dabartinė Lietuvos siena ties Žagare nedaug skyrėsi nuo Šedbaro sienos, taigi, ir Vaišvilto siena šioje vietoje turėjo būti artima dabartinei, o tai galėtų reikšti, kad Tervetė XIV a. 7-ajame dešimtmetyje jau buvo pripažinta Vokiečių ordinui. Suprantama, ši riba buvo sąlyginė, nes ėjo per neapgyventą ir pilimis neįtvirtintą teritoriją.

Visa tai pamažu suformavo dabartinę latviškąją Žiemgalą, kuri vis dėlto tėra šiaurinė Žiemgalos dalis – maždaug pusė jos teritorijos.

Kas nutiko likusiai Žiemgalos daliai? Ji tapo Žemaitijos dalimi, o pats Žiemgalos pavadinimas išnyko. Vienareikšmiškai pripažinti lietuviškosios Žiemgalos priklausomybę Žemaiti-

⁵⁸ BARANAUSKAS, T. Kur buvo žiemgalių Silenės žemė?, p. 201–205.

⁵⁹ *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*. Hrsg. von Hermann HILDEBRAND. St. Petersburg, 1872, S. 62, 79, 85.

⁶⁰ VARAKAUSKAS, R. Op. cit., p. 252.

⁶¹ ČELKIS, Tomas, ANTANAVIČIUS, Darius. 1545 metų Livonijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos patikrinimas (Livonijos pareigūnų ataskaita). *Lietuvos istorijos studijos*, 2011, t. 27, p. 175–176; *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch (toliau LUB)*. Bd. 7. Begr. von Friedrich Georg von BUNGE, fortgs. von Hermann HILDEBRAND. Riga, Moskau, 1881, S. 327, Nr. 473.

⁶² DORNA, Maciej. Akt delimitacji litewsko-inflanckiej z 7 lipca 1473 roku. *Litvano-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, 2013, t. 14, s. 96–97.

jos kunigaikštystei kiek komplikuoja ta aplinkybė, kad jos rytinė dalis (maždaug atitinkanti dabartinius Pakruojo ir Pasvalio rajonus), bent jau XVI–XVIII a. administraciniame padalijime, priklausė Upytės pavietai, taigi buvo už Žemaitijos administracinių ribų. Tačiau jų ryšį su Žemaitija rodo 1417 m. įkurtos Žemaičių vyskupystės rytinė riba, kuri apėmė visą Mūšos vingio ribojamą teritoriją iki pat Saločių. Tai – beveik visa lietuviškoji Žiemgala, neskaitant nedidelio jos rytinio pakraštėlio. Tuo tarpu 1398 m. Salyno sutartimi nustatyta Vokiečių ordinui perleidžiamos Žemaitijos riba apėmė teritoriją iki Raudės akmens (Raudonpamūšio?) – Smardonės – Apaščios ežero (Biržų) linijos⁶³, taigi apėmė visą XIII a. Žiemgalos pietinę dalį. Vadinasi, XIV a. visa lietuviškoji Žiemgala buvo integruota į Žemaitiją, ir tik vėliau dalis jos pateko į Upytės pavietai ir Biržų kunigaikštystę.

Vertindami Gedimino laikų situaciją, galime konstatuoti, kad greta tradicinio Lietuvos valstybės skirstymo į Aukštaitiją, Žemaitiją ir Rusią, tebebuvo vartojamas ir Žiemgalos vardas. Vienas iš trijų pagrindinių Lietuvos struktūrinių vienetų, prieš tai ir po to žinomas Žemaitijos vardu, Gedimino laikais, matyt, susidėjo iš dviejų savo pavadinimus dar išsaugojusių dalių – Žemaitijos ir Žiemgalos. Trumpumo dėlei konkrečiu atveju buvo vartojamas tik vienas iš šių pavadinimų, todėl 1323 m. Gedimino titule išskirta tik Žiemgala, o tų pačių metų sutartyje su Livonija – tik Žemaitija. Vėliau lietuviškoji Žiemgala visiškai integravosi į Žemaitiją, ir jos pavadinimas Lietuvoje nustotas vartoti.

Išvados

1. 1279 m. sukilusi Žiemgala įsitraukė į Lietuvos valstybę ir jos sudėtyje liko po 1290 m., pasibaigus karui dėl Žiemgalos. Kryžiuočiams XIII a. nepavyko užkariauti tų žiemgalių žemių, kurios dalyvavo 1279 m. sukilime, nors dalis jų (Duobelės, Tervetės, Žagarės ir Sidabrės pilių apygardos) buvo nuniokotos ir ištuštėjo, jų gyventojams pasitraukus į Lietuvą.
2. Vokiečių ordinas tik 1321 m. pradėjo naują veržimąsi į Žiemgalą, tačiau XIV a. stabiliau įsitvirtino tik Duobelėje, tuo tarpu trumpam jo atstatytas Mintaujos ir Tervetės pilis Algirdui pavyko sunaikinti 1345–1346 m.
3. Žiemgalos kunigaikščio titulas, paminėtas 1323 m. Gedimino titule, nebuvo tuščia teritorinė pretenzija, o atspindėjo realią Gedimino valdžią Žiemgaloje.
4. Lietuvos valstybėje XIV a. pietų Žiemgala buvo įtraukta į Žemaitijos sudėtį, todėl jos pavadinimas ilgainiui nustotas vartoti.

⁶³ LUB. Bd. 4. Hrsg. von Friedrich Georg von BUNGE. Reval, 1859, Sp. 219, Nr. 1478 (didžiojo magistro Konrado Jungingeno dokumentas vokiečių k.) ir Sp. 224, Nr. 1479 (Vytauto išduoto dokumento 1419 m. transumptas lotynų k.; tai vėlesnis vertimas, kuriame yra interpretavimo klaidų, pvz., Smardonė traktuojama kaip ežeras – *stagnum*).

5. Didesnioji (pietinė) 1279 m. prie Lietuvos prijungtos Žiemgalos dalis buvo sėkmingai išlaikyta Lietuvos valstybės sudėtyje per visą tolesnę Lietuvos valstybės istoriją.

Straipsnyje naudoti publikuoti šaltiniai

- Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = Gedimino laiškai*. Sud. S. C. ROWELL. Vilnius, 2003.
- ČELKIS, Tomas; ANTANAČIUS, Darius. 1545 metų Livonijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos patikrinimas (Livonijos pareigūnų ataskaita). *Lietuvos istorijos studijos*, 2011, t. 27, p. 164–178.
- Eiliuotoji Livonijos kronika. In *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Ats. red. Artūras DUBONIS. Vilnius, 2005, p. 191–365.
- HERMANNUS de Wartberge. *Chronicon Livoniae*. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 2. Hrsg. von Theodor HIRSCH, Max TÖPPEN, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1863, S. 9–178.
- Kuršo aktai = Acta Kuroniae*. Parengė Tomas BARANAUSKAS. Pasvalys–Joniškis, 2017.
- Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*. Bd. 4. Hrsg. von Friedrich Georg von BUNGE. Reval, 1859; Bd. 7. Begr. von Friedrich Georg von BUNGE, fortgs. von Hermann HILDEBRAND. Riga, Moskau, 1881.
- Livländische Reimchronik*. Hrsg. von Leo MEYER. Paderborn, 1876.
- PETRAS Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*. Parengė Romas BATŪRA. Vilnius, 1985.
- PETRUS de Dusburgk. *Chronica terrae Prussiae* (Monumenta Poloniae historica, nova series, t. XIII). Ed. Jan WENTA, Stanisław WYSZOMIRSKI. Cracoviae, 2007.
- Polnae sobranie russkikh letopisei*. T. 2: *Ipat'evskaia letopis'*. Izd. 2-e. Podg. Aleksei SHAKHMATOV. S.-Peterburg, 1908.
- Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*. Hrsg. von Hermann HILDEBRAND. St. Petersburg, 1872.
- Sėlos aktai = Acta Seloniae*. Parengė Tomas BARANAUSKAS. Pasvalys–Joniškis, 2015.
- Vartberges Hermana Hronika*. Rīga, 2005.
- WIGAND von Marburg. Die Chronik. In *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 2. Hrsg. von Theodor HIRSCH, Max TÖPPEN, Ernst STREHLKE. Leipzig, 1863, S. 429–662.
- Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312): Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*. Bearb. von August SERAPHIM. Königsberg, 1912.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- BARANAUSKAS, Tomas. *Garuozos mūšis: šaltiniai ir interpretacijos*. Joniškis, 2017.
- BARANAUSKAS, Tomas. Kur buvo žiemgalių Silenės žemė? In *Florilegium Lithuanum: mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. Grasilda BLAŽIENĖ, Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ, Aivas RAGAUSKAS. Vilnius, 2010, p. 194–206.
- BARANAUSKIENĖ, Inga. *Žemaitija kovų su kryžiuočiais epochoje*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2016.
- BIELENSTEIN, August. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*. St. Petersburg, 1892.
- CAUNE, Andris; OSE, Ieva. *Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons*. Rīga, 2004.
- DORNA, Maciej. Akt delimitacji litewsko-inflanckiej z 7 lipca 1473 roku. *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, 2013, t. 14, s. 87–102.
- DREIMANIS, P. Zemgaļu varonīgo cīņu pēdējais posms. *Militārais apskats*, 1934, nr. 5, 819. lpp.
- ĢĒRMANIS, Uldis. *Latvių tautos nutikimai*. Kaunas, 1998.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. Paskutinis žiemgalių sukilimas. In *Žiemgala* (Žiemgalos krašto praeitis, [d.] 2). Sud. Vytautas DIDŽPETRIS. Kaunas, 1999, p. 31–43.

- HALECKI, Oscar. *Litwa, Ruś i Żmudź, jako części składowe Wielkiego Księstwa Litewskiego* (Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny, serya 2, t. 34). Kraków, 1916.
- JASAS, Rimantas. Karas su Livonijos ordinu XIII a. viduryje. Prūsų kovos prieš pavergėjus. In *Lietuvių karas su kryžiuočiais*. Red. Juozas JURGINIS. Vilnius, 1964, p. 180–184.
- KALĒJS, A. Mūsu senču varonīgās cīņas. Zemgaļu drošie kara gājieni. Ordeņa laikmets un tā izbeigšanās. *Militārais apskats*, 1932, nr. 3, 425. lpp.
- MUGURĒVIČS, Ēvalds. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs. – 16. gs. vidus). In *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Sast. Andris CAUNE. Rīga, 1999, 54.–90. lpp.
- RAULINAITIS, Zigmas. *Lietuvos raiteliai*. Kn. 5: *Pakeliui į galią*. Vilnius, 1999.
- RENNER, Johann. *Livländische Historien*. Hrsg. von Richard HAUSMANN, Konstantin HÖHLBAUM. Göttingen, 1876.
- ROWELL, S. C. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*. Vilnius, 2001.
- SALATKIENĒ, Birutė. Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai. In *Papilė* (Lietuvos valsčiai, kn. 11). Vyr. red. Vida GIRININKIENĒ. Vilnius, 2004, p. 125–174.
- ŠTERNS, Indriķis. *Latvijas vēsture: 1180–1290*. Rīga, 2002.
- TRIMONIENĒ, Rita Regina. Papilės istorija nuo XIII iki XVI amžiaus. In *Papilė* (Lietuvos valsčiai, kn. 11). Vyr. red. Vida GIRININKIENĒ. Vilnius, 2004, p. 174–190.
- VARAKAUSKAS, Rokas. *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.* Vilnius, 1982.
- VASKEVIČIŪTĒ, Ilona. *Žiemgaliai V–XII amžiuje*. Vilnius, 2004.

ŽEMAITIJA AND ŽEMGALA IN THE LATE 13TH AND EARLY 14TH CENTURIES

Tomas Baranauskas

Summary

The relationship between Grand Duke Gediminas of Lithuania and Žemgala remains unclear in historiography. The problem seems obvious. It derives from the fact that in his letter to all Christians dated 25 January 1323, Gediminas called himself 'By the Grace of God the King of the Lithuanians and Ruthenians, Ruler and Duke of Žemgala' (*Gedeminne Dei gratia Letphinorum Ruthenorumque rex, princeps et dux Semigallie*), and in three letters dated 26 May 1323 to the towns of Saxony, the Dominicans and the Franciscans. Although Žemgala occupied an important place in the title as part of the trinomial structure of the Lithuanian state (Lithuania, Rus and Žemgala), in both earlier (the second half of the 13th century) and later sources, as a rule, Žemaitija was used in the title instead of Žemgala. Gediminas himself described his state in 1323 as being made up of the areas of Aukštaitija, Žemaitija and Rus. The obvious question is, why did Gediminas' title refer to Žemgala, and not Žemaitija, in his letters of 1323? Previous historians have addressed the question with little comment. For instance, S. C. Rowell considered it a statement of a territorial claim.

The status of Žemgala by the time Gediminas took power can be explained by taking into account the changes that took place in its territorial structure. The results of archaeologi-

cal research in the 20th century show that the historical boundaries of Žemgala should be moved to the south. It turns out that modern Latvia encompasses only half the historical area of Žemgala, while the rest lies within the boundaries of modern Lithuania. The emergence of this area in the composition of Lithuania was a result of the Žemgalian uprising against the Teutonic Order of 1279.

Žemgalian and Lithuanian military operations in the period 1279 to 1290 can be described as 12 military campaigns, referred to in the Livonian Rhymed Chronicle. Of these, four campaigns included the direct involvement of Lithuanians: two involved warriors from Žemaitija, while the other two involved Lithuanians with little or no regional affiliation. The account of another two military campaigns (1279–1280) mentions that prisoners of war were captured by the Žemgalians and sent to the depths of Lithuania. The connection with Lithuania was also evident during the last battles of 1289–1290, when the Žemgalians of Dobele, Žagarė and Sidabrė castles fled to Lithuania after their defeat by the Teutonic Order. It becomes clear that, in one way or another, the involvement of the Lithuanians (direct intervention in combat or back-up support) was mentioned in seven out of 12 cases, more than half the military campaigns in the Žemgalian war. Besides, we know that the Žemgalian Duke Nameisis marched into Prussia in 1281, by order of Traidenis, the Grand Duke of Lithuania. It also turns out that in 1289, when the diversionists sent by the Crusaders killed 70 Lithuanian dukes at the wedding of the daughter of the 'second person after the King of Lithuania' in Žemaitija, many representatives of the Žemgalian elite were murdered as well. As a result, the Archbishop of Riga later reported the Teutonic Order to the Roman Curia. All these facts show Žemgala's high degree of integration into the state of Lithuania, and confirm the validity of the arguments of historians who claim that Žemgala actually joined the Grand Duchy of Lithuania in 1279.

117

Contrary to the prevailing provision in historiography, Žemgala was not conquered by the Teutonic Order in 1290. The Crusaders forced the Žemgalians to abandon three of their castles, but they also abandoned Heiligenberg (Tervetė), their only castle in the rebellious Žemgala. Therefore, the 1279 rebellion in Žemgala resulted in the fact that it joined the Grand Duchy of Lithuania, and remained part of it after the end of the Žemgalian war in 1290. In the 13th century, the Crusaders failed to conquer the lands of the Žemgalians who participated in the 1279 uprising (the only exception was the area of Mitau [Jelgava] Castle which was not involved in the uprising). It was only in 1321, when the Teutonic Order built Mežuotnė Castle and began a new conquest of Žemgala. However, in the 14th century, it became entrenched only in Dobele, where it built a strong brick castle in 1335. In 1339, the Crusaders also restored Tervetė Castle, and attacked Papilė, an integral part of Žemaitija before. Gediminas demanded Mežuotnė back, whereas Algirdas and Kęstutis burned the Teutonic Order's castles of Tervetė (1345) and Mežuotnė (1346).

The dukedom of Žemgala mentioned in Gediminas' title in 1323 was not an empty territorial claim, but reflected the actual rule of Gediminas in Žemgala. In the Lithuanian state in the 14th century, the southern part of Žemgala was incorporated into Žemaitija, so its name eventually ceased to be used. Later, the eastern part of Lithuanian Žemgala was incorporated into the district of Upytė and the Duchy of Biržai. The greater (southern) part of Žemgala, which became part of Lithuania in 1279, successfully retained its composition throughout subsequent centuries during the existence of the grand duchy.